

Lynette Šikić-Mićanović: *Skriveni životi. Prilog antropologiji ruralnih žena*

Zagreb: Institut "Ivo Pilar", Biblioteka Centra za urbane i ruralne studije, 2012., 169 str.

Hannes Grandits: *Obitelj i socijalne promjene u hrvatskim selima (18. – 20. stoljeće). Studije slučaja Bobovac i Lekenik*

Zagreb: FF Press, 2012., 291 str.

Ruralni studiji u Hrvatskoj na zanimljiv su način obogaćeni 2012. godine dvjema novim knjigama proizašlim iz doktorskih istraživanja Lynette Šikić-Mićanović (provedenih sredinom 2000-ih) i Hannesa Granditsa (iz prve polovice 1990-ih), od kojih je prva objavljena u biblioteci Centra za ruralne i urbane studije Instituta "Ivo Pilar", a drugu iste godine objavljuje Filozofski fakultet u Zagrebu kao prvo hrvatsko izdanje u prijevodu s njemačkog jezika. Knjiga *Skriveni životi. Prilog antropologiji ruralnih žena* Lynette Šikić-Mićanović nastaje kao razrada rezultata višegodišnjeg promišljanja društvene uloge žena i ruralnih tema. U svježem i za hrvatsku etnologiju neobičnom pristupu L. Šikić-Mićanović retematizira ruralne prostore, pokazujući da je bavljenje ženama i dinamikom rodnih odnosa u ruralnom krajoliku jednako zahtjevno kao i tematiziranje rodnih odnosa u urbanom kontekstu. Odabirom istraživačkog prostora i uvlačenjem sela u globalne rodne (ekonomske, kulturne, političke, medijske) krajolike L. Šikić-Mićanović uzdrimala je imaginarne barijere davno postavljene hijerarhije u kojima su ruralni studiji "manje vrijedan rođak" urbanih istraživanja, barem kada se govori o internalističkoj dinamici u hrvatskoj etnologiji i kulturnoj antropologiji. S druge strane, knjiga *Obitelj i socijalne promjene u hrvatskim selima (18. – 20. stoljeće). Studije slučaja Bobovac i Lekenik* ambiciozno je postavljena historijsko-antropološka studija austrijskoga socijalnog povjesničara Hannesa Granditsa, koja historiografskim i etnografskim metodama dokumentira promjene obiteljskih struktura u dvama hrvatskim selima: Lekeniku i Bobovcu. Jezgru ove knjige čini analiza demografskih promjena u navedenim selima u rasponu od 200 godina. Izbor Lekenika i Bobovca smišljen je kao dobro mjesto za propitivanje različitog razvoja socijalnih struktura u civilnome i vojnokrajiškom kontekstu. Značajan prilog tezi o konstanti promjene i potrebi širega povijesnog kontekstualiziranja socijalnih i kulturnih formi čini posljednja trećina knjige, koja u raspravu o obiteljskoj strukturi uvodi promjene što ih je ostavio socijalistički period.

U pokušaju da ocrtam ne samo zajedničke već i razlikovne elemente ovih dviju knjiga, vratit ću se osnovnim obilježjima knjige Lynette Šikić-Mićanović. Ta se knjiga dijeli na dvije veće sadržajne cjeline. U prvoj se jasno i pregledno

pojašnjavaju kategorijalni aparat (koncept roda, ženskosti i muškosti, ruralnosti te ideja potrebe razvoja ruralnih rodni studija). Podjednako tako L. Šikić-Mićanović osvrnula se i na znanstvene metode (kvalitativnu metodologiju, tematsko uzorkovanje, razradu korištenih participativnih i promatračkih tehnika, senzorne elemente istraživačkog procesa). Osim jasne naznake razvoja koncepta “činjenja roda”, L. Šikić-Mićanović bavi se i promišljanjima “raščinjenja roda” kako bi ukazala na to da se predodžbe vezane uz rodni identitet konstruiraju u dinamičnome sociokulturnom procesu u kojem se svakodnevno re-konstruiraju tradicionalni i suvremeni modeli rodni identiteta. U tom smislu ruralne zajednice postaju legitimni krajolici istraživanja dinamike rodni odnosa i agensnosti žena. U poglavljima “Metodološka razmatranja” i “Osobno i etnografsko sebstvo” autorica razrađuje probleme “autentičnosti iskustva”, interaktivnoga i dijaloškog oblikovanja znanja na terenu, koje provodi u višekratnim posjetima odabranim slavonskim selima. Kombiniranom tehnikom demografskog upitnika i intervjua s otvorenim odgovorima, autorica svoju metodu postavlja između promatranja i pitanja, odnosno promatranja i osluškivanja narativnih iskaza koje joj je ponudilo 67 sugovornica i 14 sugovornika. Pored jasne i razložne uvodne metodološke dionice, autorica je jedno poglavlje posvetila problematizaciji osobnoga i etnografskog sebstva kao heurističkog sredstva u pristupu etnografskim terenima koji se oblikuju po/ u odnosu etnologa i etnološkog subjekta. Predstavivši se kao situirana, utjelovljena i subjektivna istraživačica, autorica nam otvara pitanja autoreferencijalnosti kao važnog načina propitivanja procesa stvaranja znanja i oblikovanja znanstvenih produkata.

Kako je već najavljeno, u drugome dijelu knjige autorica predstavlja osnovne istraživačke teme i prikazuje rezultate svojih istraživanja. Poglavlja “Rodne vrijednosti i stavovi: između tradicije i suvremenosti”, “Značenja, prakse i učinci kućanskog rada”, “Doprinos žena ruralnom razvoju” problematiziraju retraditionalizaciju, a posebno se osvrću na učinke rata, nacionalizama, antisocijalističkih sentimenata te na participaciju ruralni žena u javnom životu ruralni krajeva i poziciju u privatni “rodni krajolicima”. Nastavljajući se na epistemološku pretpostavku diobe javne i privatne sfere, u kojoj se oblikuju ženski rodni identiteti, autorica nas vraća analizi kućanskog rada, naglašavajući njegovu ulogu u statičnom poimanju prihvatljive ženskosti i “srži” ženskoga ruralnog identiteta. Posljednje tematsko poglavlje bavi se ženskom ulogom u promišljanju budućeg razvoja ruralni područja. L. Šikić-Mićanović zaključuje da je nejednak pristup društvenom, kulturnom i ekonomskom, pa onda i simboličkom kapitalu razlog ženske ranjivosti i isključenosti iz diskursa razvoja, javni diskursa ruralni prostora te postojećih socijalni mreža. Na taj je način autorica označila prostore doma kao “nevidljive” društvene prostore, u kojima se razvijaju usporedne

socijalne mreže i učvršćuju mikrosvjetovi specifičnoga simboličkog kapitala u kojem se čine i raščinjavaju ruralni rodni identiteti. Ova je studija po svojoj tematizaciji sela, a ne samo po okrenutosti ljudima, apostrofirajući “etnografskog kontakta” kao nužnog preduvjeta spoznaje, po davanju važnosti opservaciji te etnografiji kao dijaloškoj metodi, ključna za nove oblike pristupa ruralnim temama u Hrvatskoj.

Za razliku od L. Šikić-Mićanović, povijesno-antropološko epistemološko usmjerenje Hannesa Granditsa odredilo je drugu vrstu uvida, samorefleksije procesa i rezultata istraživanja. Prije svega mislim pri tome na izostanak autorova autoreferencijalnog prosedea i metodološkog pojašnjenja etnografskih uvida. Razlog je tomu prije svega autorovo usmjerenje na tekst, a ne na dijaloške situacije i, u konačnici, na relativno tradicionalističko “čitanje izvora”. Neetnografski dojam knjige Hannesa Granditsa, kao i izostanak problematizacije procesa etnografskog spoznavanja ne proizlaze samo iz činjenice da su primarni izvori ovog istraživanja bili povijesni dokumenti (statistički i drugi tekstualni arhivski izvori), već i iz činjenice da se čak i drugi dio rada, koji se metodološki može promatrati kao etnografska studija, temelji na preuzimanju arhivske građe, etnografskih intervjuja i autobiografija okupljenih u “Sammlung Halpern ‘Balkanfamily’ Project” – zbirci koja se čuva pri Odsjeku za povijest jugoistočne Europe u Grazu. Unatoč svojemu neetnografskom obilježju, Granditsova knjiga ispisuje stranice socijalne povijesti obitelji na zanimljiv i privlačan način. Knjiga je zamišljena kao opsežna i obuhvatna studija koja prati promjene u strukturi obitelji, od predindustrijskih vremena, kroz period reorganizacije političkog ustrojstva Banske krajine do klasičnih modernizacijskih učinaka industrijske revolucije i, u konačnici, efekata dramatičnih socijalnih promjena u razdoblju nakon II. svjetskog rata. Usporedno istraživanje Lekenika i Bobovca započinje “pričati povijesnu priču” u posljednjoj četvrtini 18. st. uspostavljanjem razlike između feudalnog Lekenika i vlastelinske uprave obitelji Erdödy te plemenite općine Lekenik s jedne strane, odnosno vojnoga i militariziranog Bobovca s druge strane. Slijedi poglavlje koje će pokriti dugo razdoblje od sredine 19. stoljeća do zaključno prve trećine 20. stoljeća, u kojem će se Grandits pozabaviti tektonskim poremećajima u “tradicionalnom” životu sela. Promjene izazvane ukidanjem vojnokrajškog sustava i administrativno pripojenje civilnoj Hrvatskoj za Bobovac nose novu društvenu dinamiku, a Lekenik će značajnije i dramatične promjene doživjeti, kako autor navodi, ukidanjem feudalizma. Za obje zajednice kraj 19. stoljeća vrijeme je ubrzane modernizacije, a početak 20. stoljeća obilježen je novim društvenim strukturama, političkom i socijalnom kulturom novoga doba. Važnu dionicu u oblikovanju ruralne društvenosti Grandits pripisuje prvim znacima socijalnog života na selu kroz osnivanje sportskih i vatrogasnih društva,

a nove oblike političke aktivnosti prati kroz rad katkada opozitno postavljenih i konkurentnih sportsko-političkih i kulturnih društva, poput Jugoslavenskog sokola, Seljačke sloge i Hrvatskog sokola.

Etnografski najvažnija dionica ove knjige ipak je ona koja se raspliće u poglavlju “Socijalistička industrijalizacija i ubrzane socijalne promjene (1945. – 1965.)”. Njezina je važnost ne samo u tome što iznosi dragocjene podatke dosada nepoznate etnografskoj javnosti, kao i široj čitateljskoj publici, već i stoga što predstavlja ingeniozan etnografski rad u projektu “Halpern”, i to kao primjer studiozna pristupa ruralnim temama. Dragocjenost ove knjige je u etnografski ukroćenome i uhvaćenom vremenu socijalizma, koje je obrađeno u posljednjem dijelu knjige. Podastrijeti podaci iz projekta “Halpern”, provedenoga ranih 1960-ih godina, time postaju ne samo “rudnik” profesionalnim znatiželjnicima, već i lekcija iz “dobre etnografije” i najnadahnutiji dio ove knjige. Što saznajemo u dijelovima knjige koja počiva na Halpernovim podacima? Grandits ovdje briljantno oblikuje jednu novu sliku hrvatskoga sela. Upućuje nas na činjenicu da je propast poljoprivrede u socijalizmu naličje, tj. žrtva fiskalizacije manualnog rada, ali i način preraspodjele novca u svrhu industrijalizacije nove države. Upućuje nas na činjenicu da je agrarna politika socijalističke Jugoslavije, s epizodama oporezivanja kao načina destimulacije rada na selu, postigla “značajne” rezultate u depopulaciji sela, utjecala na nove oblike dnevnih i trajnih migracija, preobliku načina stanovanja na selu, snažnu urbanizaciju, promjenu ideje rada i radnika. Promišljajući učinke mlade socijalističke industrije na život sela, Grandits divno zamjećuje povratnu spregu gradskih utjecaja na selo, ali i seoske utjecaje na gradove. Prateći iseljavanja, promjene u strukturi obitelji, oblikovanje industrijske radne snage, promjenu društvenih vrijednosti, Grandits brižno ispisuje karakteristike “ruralizacije gradova”. Jednako tako pogledom ostaje usmjeren na svoju središnju temu (određen dijelom Halpernovim podacima) i propituje modele “urbanizacije sela”. U osvrtanju na taj proces Grandits okuplja i interpretira narative kojima se pokazuje kako “pojedini gradski načini postupno prelaze u svakodnevnicu seoskih obitelji”, bilježi mitove iseljavanja, propituje logiku potrošnje, ulogu novih medija u preoblikovanju svakodnevnoga seoskog života. Prati narative o modi, pomodnostima, novim trendovima na selu. Razmatrajući promjene koje se događaju na primjeru dvaju odabranih sela, Grandits promišlja i učinke “projekta stvaranja Jugoslavije nakon 1945.”, osvrće se na ideju stvaranja “jugoslavenskog osjećaja” te strukturira faze konstrukcije jugoslavenstva. Koristeći se modelom “konstrukcije granica”, Grandits prepoznaje tri faze procesa konstrukcije jugoslavenstva kroz ideju a) izdvajanja neprijatelja, b) integriranja u komunistički projekt/pokret te c) kroz diskurzivno tematiziranje “oslobođenja”, “borbe” i “patnje”. Uporišne točke jugoslavenskog narativa Grandits predstavlja i

kao način legitimacije revolucije i socijalizma, pri čemu je projekt jugoslavenstva predstavljen i kao politički i ekonomski projekt bolje budućnosti. Za Granditsovo istraživanje projekt socijalizma i Jugoslavije postaje snažan izvanjski faktor u procesima transformacije sela.

Na koncu, obje ovdje prikazane knjige – *Skriveni životi te Obitelj i socijalne promjene u hrvatskim selima* – predstavljaju skladan i nadopunjavajući par. U vremenskoj obuhvatnosti od preko tristo godina, interesi ovih knjiga okrenuti su prema hrvatskome selu koje je u tom periodu obilježio niz kriza i stalnih tranzicija. Jednako tako može se ustanoviti da je učinak knjiga sličan. One promišljaju ruralne krajolike na principima “etnografije promjene” i u obama slučajevima ukazuju na to da suvremeni ruralni studiji u Hrvatskoj počinju zacrtavati nove akademske standarde promišljanja seoske društvenosti.

Sanja Potkonjak

Juraj Zajonc: *Premeny vlákna*

Trnava: Edition Ryba, 2012., 235 str.

Monografija *Premeny vlákna (Promjene vlakna)* analitički prikazuje tekstilne sirovine i postupke ručne obrade vlakna na području Slovačke. Autor je monografije etnolog Juraj Zajonc (1964.) zaposlen pri Slovačkoj akademiji znanosti i umjetnosti. Zajonc je studirao etnologiju na Katedri za etnografiju i folkloristiku Filozofskog fakulteta Komenskoga sveučilišta u Bratislavi, a doktorirao je 1989. godine. Bavi se kulturom tekstila, rukotvorstvima, urbanom etnologijom, informacijsko-dokumentacijskim problemima u etnologiji. Sudjelovao je u četrnaest znanstvenih projekata, predavač je povijesti tekstila i tekstilnih tehnika na Visokoj školi za umjetnost u Bratislavi, autor je brojnih članaka i knjiga, dobitnik mnoštva nagrada. Posebice se bavi čipkarstvom kao istraživač, ali i kao praktičar, vrstan čipkar.

Knjiga *Premeny vlákna* lijepo je opremljena i grafički uređena te obilno ilustrirana nizom crno-bijelih fotografija. Autor je knjigu posvetio dvjema etnologinjama – dr. Emi Markovoj i dr. Jitki Staňkovej, utemeljiteljicama kulturno-povijesnih istraživanja tradicijskog tekstila u Slovačkoj. Tema je ove monografije dobivanje vlakana iz tekstilnih sirovina i uvijanje vlakana u nit. U uvodnome dijelu “Úvod alebo o etnologickom skúmaní textilných techník na Slovensku” autor daje povijesni pregled najznačajnijih radova i istraživanja tekstila u Slovačkoj (str. 12–27). Slijedi poglavlje “Na začiatku nebolo len vlákno alebo o textilných surovinách”, u kojem se bavi udomaćenim lanom i konopljom, postupcima i spravama za obradu, postupcima obrade vune i pamuka (str. 27–85). U dijelu “Od